

– Hakemli Makale –

ORTAÇAĞLARDA DÜZENLENEN HAÇLI SEFERLERİNİN GERÇEK NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*

Mehmet ŞİMŞİR

Dr. Öğr. Üyesi, N. Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı
m_simsir@mynet.com

ÖZ

Ortaçağ diye tanımlanan zaman dilimi içerisinde en derin etkiler bırakmış hadiselerin başında “Haçlı Seferleri” gelmektedir. Çünkü “Haçlı Seferleri” sonrasında dünya toplumları siyasal, sosyal ve inanç alanları ile bilim, kültür ve medeniyet sahalarında ciddi değişiklikler yaşamışlardır. Böylesine önemli değişikliklere yol açan bir hadisenin tüm yönleri ile ele alınması gerekmektedir. Özellikle “Haçlı Seferleri”nin düzenlenme nedenlerinin tespit edilmesi son derece önem arz etmektedir. Her ne kadar “Haçlı Seferleri”nin düzenlenmesi sadece Batı Hıristiyan Dünyası ile Doğu İslâm Dünyası arasında inanç kaynaklı bir temele oturtulsa da tarihi birçok hakikat bize farklı gerekçelerin de bulunduğunu göstermektedir. Bunların başında Batı Hıristiyan Âlemi’nde yaşanan iç çatışmalar, mezhep farklılıkları, siyasal ve ekonomik çıkar çatışmaları gelmektedir.

Biz bu makalemizde, Ortaçağlarda tertip edilen “Haçlı Seferleri”nin şimdiye kadar çok fazla dile getirilmeyen gerçek nedenlerini ortaya koymayı hedefledik. Özellikle Batı Hıristiyan Âlemi’ndeki iç nedenleri tarihi kayıtları ile tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Ortaçağ, Batı Hıristiyan Âlemi, Doğu İslam Âlemi.

A STUDY ON THE REAL CAUSES OF THE CRUSADES IN THE MEDIEVAL AGES

In the Middle Ages, the “Crusades” are the beginning of the events that have left the most profound effects. Because, after the “Crusades”, the world societies experienced serious changes in political, social and belief areas and science, culture and civilization fields. An event that leads to such significant changes needs to be dealt with in all aspects. It is especially important to determine the causes of “Crusades”. Although

* Bu makale, 08-10 Nisan 2016 tarihinde düzenlenen “Uluslar Arası Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumu”nda tarafımızca sözlü olarak sunulan “Haçlı Seferleri Boyunca Yaşanan Can Kayıpları ve Bunların Dinî, Siyasî, İktisadî ve İçtimaî Arka Planları” başlıklı bildirisinin “Dinî, Siyasî, İktisadî ve İçtimaî Arka Planları” kısmının gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve makale formatına getirilmiş halidir.

the arrangement of the "Crusades" is only based on a belief between the Western Christian world and the Eastern Islamic world, many historical facts show us different reasons. At the head of these are internal conflicts, sectarian differences, conflicts of political and economic interests in the Western Christian world.

In this article, we aimed to reveal the real causes of the "Crusades" organized in the Middle Ages that have not been mentioned so far. In particular, we tried to identify the internal causes of Western Christianity through historical records.

Keywords: Crusades, Medieval, Western Christian World, Eastern Islam World.

GİRİŞ

Tarihin ortaçağlarında yaşanan en önemli hâdiselerden birisi, "Haçlı Seferleri" olarak adlandırılan Batı Âlemi'nin doğu bölgelerine gerçekleştirdiği askerî seferlerdir. Bu harekâtı önemli kılan şey; sebepleri, gelişimi ve ortaya çıkarmış olduğu neticelerdir. Her ne kadar "Haçlı Seferleri"nin temel nedeni olarak dinî gerekçeler, özellikle de Hıristiyanlık-İslâmiyet mücadelesi zikredilse de, bu seferlerin öncesinden itibaren seyri incelendiğinde dinî gerekçelerin çeşitliliği ve hatta bunun da ötesinde çok daha etkili başka gerekçelerin varlığı görülecektir.

Dünyanın "Doğu" ve "Batı" kültür ve medeniyetleri olarak ikili bir ayırımı yaşadığı o günlerde, her iki kesimin hem kendi iç durumları, hem de birbirlerine karşı birçok açıdan çeşitlilik arz eden yaklaşımları karşımıza çıkmaktadır. Vurgulamaya çalıştığımız bu iç dinamikler ve karşılıklı ilişkilerin temelinde; evet, dinî inançlar göz ardı edilemeyecek bir etkidir. Ama bunun yanı sıra, iktisadî ve siyasî konuların da son derece önemli sâikler olduğu bilinmelidir.

Diğer taraftan "Haçlı Seferleri" ile dünyanın iki büyük kültür ve medeniyetinin karşılaşması ve etkileşimi gibi son derece önemli sonuçlar olmuştur. Bu seferlerin başlangıcından itibaren doğu kültür ve medeniyetlerinin ulaşmış olduğu ilmî, iktisadî ve sosyal kazanımlar Batı Âlemi'ne taşınma imkânını bulmuştur. Ortaçağ Batı Dünyası için klâsik bir tanımlama olan "Skolâstik Düşünce"nin yıkılması ve hem ilmî alanlarda hem de iktisadî ve sosyal alanlarda büyük reformlarının alt yapısının oluşması durumu ortaya çıkmıştır.

Biz bu çalışmamızda, Haçlı Seferlerini önemli kılan hususlardan; Haçlı Seferlerinin yaşanmasına neden olan gerçek etkenleri, o dönemlerde yaşanan hadiselerden hareketle konunun temel/özel kaynaklarıyla açıklamaya çalışacağız.

1. Haçlı Seferlerinin Dinî Nedenleri:

a. Hıristiyanlık: Ortaçağlarda Avrupa, önceki dönemlerin aksine pagan ve animizm kökenli inançları terk etmiş, bunun yerine kendi iç barışlarını da temin etme adına Hıristiyanlığı resmî din hâline getirmiştir.¹ Aslında bu tercih sadece bir inanç tercihi değildir. Zira ortaçağlar ve hemen öncesinde Avrupa halkları daha medenî olduğu ifade edilen, Roma mirasçısı batı Avrupa halkalarına karşı daha barbar kabul edilen istilâlarla kendisini gösteren doğu halklarının baskıları, etnik, sosyal ve inanç açısından çok çeşitliliğin verdiği keşmekeşi yaşamış ve bu saydıklarımızın her biri bir ayırım ve çatışma nedeni olmuştur.² Bu keşmekeşten onları kurtaracak yegâne çıkış yolu olarak gördükleri inanç birliği için Hıristiyanlık imdatlarına yetişmiştir.³ Ancak mevcut hâli ile eski alışkanlıklarına uygun düşmeyen bu semavî kökenli inancın tüm farklı etnik, sosyal ve inanç grupları tarafından kabul edilebilecek bir hâle getirilmesi gerekmiştir.⁴

Bizans devletinin organize ettiği “İznik Konsili” başta olmak üzere düzenlenen bir dizi konsil⁵ sayesinde Hıristiyanlık büyük ölçüde tek tanrılı bir

¹ Hıristiyanlık doğu kökenli olmasına rağmen birleştirici bir unsur olarak Batılılaştırılmış ve böylece dini birlikteliğin yanı sıra siyasi ve iktisadi bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. İmparator Konstantin’in bu yöndeki çalışmaları, bu işi gerçekleştirebilmek için o ana kadar Hıristiyanlara karşı sergilenen menfi tutumları bırakıp Milan Fermanı ile attığı adımlar hakkında geniş bilgi için bkz.; K.Bihlmeyer-H.Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıcılığın Zaferi*, çev.: Antun Önal, Güler Matbaası, İstanbul 1972; Hobson, M. John, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev.: Esra Ermert, YKY Yay. İstanbul 2008, ss. 116-118; Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 22; Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, çev.: Galip Üstün, İletişim Yay., İstanbul 1994, ss. 13-17; Taşpınar, İsmail, “I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 26 (2004): 23-44, s. 26.

² Gül, Muammer, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 33.

³ Bayet, Albert, *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, çev.: Cemal Süreyya, Varlık Yay., İstanbul 1970, s. 54; Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*, çev.: Asım Baltacıgil, Tuba Matbaacılık, İstanbul 1988, I, 461-462; Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, çev.: Haluk Şaman, İstanbul trz., I, 14-15; Yalduz, Alparslan, “Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, Bursa (2003): 257-296, s. 269.

⁴ Scognamilla, Giovanni, *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*, Kara Kutu Yay., İstanbul 2003, ss. 115-122.

⁵ M.S. 325 ve takip eden tarihlerdeki Konsiller ve bunların tarihi seyri hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Mes’udî, Ebu’l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcû’z-zeheb ve meâdinü’l-cevher*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha, Beyrut 1986, I, 330, 551 vd.; İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut 1967, I, 412; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü’l-hayâra fî ecvibeti’l-yehûdi ve’n-nasârâ*, Kahire 1987, ss. 259-274; Şehristânî, Ebu’l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve’n-nihal*, thk. M. Fethullah Bedrân, Kahire 1947, I, 203 vd.; Schimmel, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955; K.Bihlmeyer-H.Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanlık*; Scognamilla, *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*; Harman, Ömer Faruk, “Konsil”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 175; Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 1993; Sinanoğlu, Mustafa, “Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir

inanç olmaktan çıkartılarak her kesimin kabulüne uygun düşecek şekle getirilmiştir. Nitekim o zaman dilimine kadar büyük ölçüde tek tanrı inancına dayanan Hıristiyanlık,⁶ bu dönemde Mısırlı bir ailenin çocuğu olarak Arius'un savunduğu bir görüşün ötesine geçemeyecek hâle dönüşmüştür. Bu sayede inançta bir değişiklik yapmanın önü de açılmıştır. Çoğunluğu Roma Katolik Kilisesinden olan Hıristiyan din adamları, "imparatorluğun güvenliği için, insanların verdiği kararlar"⁷ çok tanrılı bir inanç hâline getirilmiştir.⁸

Roma tarihindeki "Hıristiyanlaşma" sürecinin ilk ve en önemli halkasını oluşturan, "Milan Fermanı" ile bu yolda çok önemli bir kararı hayata geçiren kişi imparator Konstantin'dir. Onun, Hıristiyan bir annenin elinde yetişmiş ve siyasî gerekçelerle bu inanca girmiş⁹ olmasına rağmen yaşamının sonuna kadar eski pagan dini inanışlarının izlerini üzerinde taşıması putperestliğin bu inanca bulaştırılmasının en açık örneklerinden birisidir. Zira O, yaşamı boyunca; Hıristiyanlıkta kutsal kabul edilen Pazar gününe "Dies Solis" (Güneş Günü) adını vermesiyle, kendisi için "Pontifex Maximus" (Devletin Baş Kâhini) lâkabını ölünceye kadar kullanmasıyla vb. birçok eski putperest/pagan inançlarının iz ve işaretlerini yaşatmasıyla¹⁰ bu söylediklerimizi ispatlamaktadır. Diğer taraftan tek tanrı inancını devam ettirmeye gayret gösterenler; Kostantinopolis, Antakya, Babil ve İskenderiye'de yoğunlaşmışlarsa da Hıristiyanlığı putperest bir din hâline getirmek isteyenler, eski Roma Paganizmi ile Hıristiyanlığı uzlaştırmaya çalışmışlardır.

Dinî Toplantı: İznik Konsili", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 6 (2001); Yazman, Yakup, *İznik Konsili'nde Ne Oldu?*, İstanbul 1981; Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev.: Mehmet Aydın, T.T.K., Ankara 1990; Aydın, Mehmet, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 27, (1985): 126; Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995; Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili".

⁶ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.; K.Bihlmeyer-H.Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanlık*.

⁷ Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, ss. 34-35.

⁸ Ataurrahim, Muhammed, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, çev.: Kürşat Demirci, İnsan Yay., İstanbul 1994, s. 12; Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı-Sanat Yay., İstanbul 2003, s. 81.

⁹ Hıristiyan bir anne tarafından yetiştirilmiş olması için bkz.; Şer, Adday, *Siirt Vakayinamesi*, Yaba Yay., İstanbul 2002, ss. 77-80; Devletin birliği ve dirliği adına çok çeşitli şekilleri ve uygulamaları nedeniyle parçalanmaya ve ayrıma neden olan paganizm ve putperest inançlara karşı birleştirici unsurları barındırdığını gördüğü Hıristiyanlığı desteklemesi hakkında geniş bilgi için bkz.; Bayet, *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, s. 54; Roma imparatorları arasında Hıristiyan olan ilk imparator olduğuna dair bkz.; İbn Hazm, *Kitâbu'l-fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, thk. M. İ. Nasr; A. Umeyre, Beyrut 1986, I, 48.

¹⁰ Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1970, s. 293; Lemerle, *Bizans Tarihi*, ss. 15, 18; Ostrogorskiy, Georgiy Aleksandroviç, *Bizans Devleti Tarihi*, çev.: Fikret Işıltan, T.T.K., Ankara 1991, s. 43; Ekinci, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, ss. 81-82.

Böylelikle Hıristiyanlık, bir yığın efsaneler ve putperest inançlar sistemine dönüşmüş ve hak mezhep kaybolmuştur.¹¹

Bu gelişmelerden sonra yeni hâli ile bu inancı kabul etmeyenler bazen aforoz edilerek¹² devre dışı bırakılmış, bazen de feci şekilde zulüm, işkence ve katliamlara maruz kalmıştır.¹³ Oysa o döneme kadar tam tersi bir şekilde Roma imparatorluğu Hıristiyan inancına mensup kişilere akıl almaz işkence ve katliamlar yapıyordu.¹⁴ Bu dönemden sonra Roma halkları arasında eşit, hatta imtiyazlı olan kesim Hıristiyanlar olmuştur.¹⁵ Bütün bu yaşananlardan sonra ise artık Batı Âlemi için en önemli birleştirici unsur “Hıristiyanlık” olmuştur. Ancak yine de Kilisenin, devlet gücüne karşı bir rakip hâline gelmesi ve devletin denetimi altında bulunması zorunlu olmuş ve bunun için gerekli tedbirler de alınmıştır.¹⁶

Ama bu gidişat her geçen gün Hıristiyan Batı Âlemi’nde inanç açısından çeşitli iç çekişmelerin kapısını da aralamıştır. Haçlı Seferlerinin önemli gerekçelerinden birisini; Hıristiyan Âlemi’nin kendi içinde yaşamış olduğu bu mezhepsel ayrılıklar ve ağırlığı oluşturan Katolik anlayışın “Heretik” kabul ettiği diğer yaklaşımları ortadan kaldırma isteği teşkil etmektedir.¹⁷ Dinî anlamda iç çekişmelere, çetin mücadelelere neden olan büyük Hıristiyan mezheplerinin yanı sıra daha küçük gruplar olarak kalmış ve diğerleri tarafından “Heretik” kabul edilip dışlanmış daha küçük Hıristiyan mezhepleri de büyük çatışmalar içerisinde önemli argümanlar olmuşlardır. Ortaçağlarda Hıristiyan Âlemi’nin yaşamış olduğu dinî farklılıklar nedeni ile Roma, İskenderiye, İstanbul, Kudüs ve Antakya önemli merkezler olmuştur.¹⁸ Roma’nın etkisiyle değişime uğrayan Hıristiyanlık inancının kendi iç yapısında

¹¹ Yalduz, *Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*, ss. 285-286.

¹² Makrizî, Ahmed b. Ali, *Kitabü'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitati ve'l-âsâr*, Bulak 1270, II, 485-486.

¹³ Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, S.Ü. Yay., Konya 1989, ss. 120-121.

¹⁴ Yaşayan Dünya Dinleri, Editör: Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yay., Ankara 2010, ss. 90-91; Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 279; Eroğlu, Ahmet Hikmet, (2000), “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 41/1, (2000): 311.

¹⁵ Yaşanan gelişmeler için bkz.; Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*, I, 461-462; Vasiliev, Alexander Alexandrovich, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, çev.: Arif Müfid Mansel, Ankara 1943, ss. 61-62; Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1997, ss. 99-104; Yalduz, *Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*, ss. 268-270.

¹⁶ Bazen haklarını kullanmalarına karşı, bazen fazladan haklar vererek bu denetim işi gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Geniş bilgi için bkz.; Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, ss. 103-105.

¹⁷ Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 35, (1994): 65.

¹⁸ Harman, Ömer Faruk, “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 2, (2002): 187.

çok farklı görüşler ve birbiri ile çelişen ve mücadele eden küçük büyük birçok grup ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁹ Bu dönemde alevlenen iç ihtilâf ve çekişmelerin önüne geçebilmek için mevcut birçok İncil yakılmış ve sayı dörde kadar düşürülmüştür. Ariuscular başta olmak üzere diğer grupların ellerindeki yazılı metinler yeni oluşturulan Hıristiyanlık akidesine ters bilgiler içerdiğinden dolayı ortadan kaldırılmıştır.²⁰ Ama yine de tahmin edilebileceği üzere elde mevcut dört İncil'den başka kısmen tahriften kurtulabilmiş ya da saklanabilmiş nüshalar da olabilir. Zira Hıristiyan teolojisinde tartışmaların günümüze kadar devam ede gelmesi, farklı anlayışların varlıklarını devam ettirmesi ve zamanla çeşitli akımların ortaya çıkıyor olması bize bunu göstermektedir.

Haçlı Seferlerinin tek hedefinin İslâm Âlemi'nin olmadığı, kendi iç mücadelelerinin de etkili olduğu savumuzu ispatlamak için verilebilecek birçok örnekten sadece Pavlikan'ların durumunu zikretsek herhalde yeterli olacaktır. Pavlikanlar, II. yüzyıllardan itibaren IX. yüzyıllara kadar Anadolu'da yaşamlarını devam ettiren bir Hıristiyan mezhebidir. Temel meselelerde Roma Kiliselerinden ayrılan Pavlikanlar, Roma yönetiminin bunlara karşı sert tedbirlere müracaat etmelerine neden olmuştur.²¹ Teslisi kabul etmeyen ve tek tanrı inancında ısrar edip, konsillerle yaygınlaştırılmaya çalışılan tüm kilise kültürüne karşı çıkan bu mezhebe yapılan baskılar neticesinde, bu grup toplu olarak hicret ettikleri Malatya bölgesinde Arguvan, Abara ve Lokana gibi kale-

¹⁹ Bu farklı anlayış ve ortaya çıkan küçük büyük gruplar, mezhepler ve yaşanan çatışmalara örnekler için bkz.; İbn Hazm, *Kitâbu'l-fasl*, I, 48; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, s. 151 vd.; İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 410-414; Ataurrahim, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, ss. 12-13; Ebu Zehra, Muhammed, *Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar*, çev.: Akif Nuri, İstanbul 1978, ss. 227-230; Güzel, Ahmet, *2000'li Yıllarda Hz. Musa-Hz. İsa ve Hz. Muhammed*, NKM Yay., Konya 2008, ss. 153-154; Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, ss. 81-82; Barker, George, *O'nun İzinde (Hıristiyanlık ve Laiklik Tarihi)*, Zafer Matbaası, İstanbul 1985; Güngör, Ali İsmâ, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Töre Yay., Ankara 2002; Kuzgun, Şaban, *Dört İncil; Farklılıkları ve Çelişkileri*, 2. Baskı, İstanbul 1991; Baş, Bilal, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Ariusçuluk Mezhebi", *Divan İlmî Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 5/9, (2000): 167-200; Yaldız, *Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*, ss. 257-296.

²⁰ Nasıl gerçekleştiği tartışmalı bir konu olsa da İncillerin yaklaşık dört bin nüshadan dört nüshaya düşürülmesi ile alâkâli İslâmî kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmektedir. Bazı örnekler için bkz.; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibetü'l-yehûdi ve'n-nasârâ*, ss. 259-262; Makrizî, Ahmed b. Ali, *el-Mevâzive'l-İ'tibar bi zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, II, 485-487; İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 414; Delhî'li Rahmetullah Efendi, *İzharü'l-Hakk Tercümesi*, çev.: Ömer Fehmi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1972, s. 69; Dâvûd, Abdülehad, *İncil ve Salib*, Yayına Hazırlayan: Kudret Büyükcoşkun, İnkılab Yay., İstanbul 1999, s. 26-35; Ebû Zehra, *Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar*, s. 232-233; Ataurrahim, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, ss. 109-110; Güzel, *2000'li Yıllarda Hz. Musa-Hz. İsa ve Hz. Muhammed*, ss. 216-217.

²¹ Bu hareketin Hıristiyanlık Âlemindeki köklü iç mücadelesi İslâm Tarihi kaynaklarımızda da yer almaktadır. Bazı örnekler için bkz.; Yakubi, *Tarih*, Beyrut trz., II, 429, 519; Belazurî, *Fütuhu'l-büldan*, çev.: Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 300.

kentler kurmuşlar ve doğu Roma Devleti'ne karşı savaşmaya başlamışlardır. Bu akımın etkisi sadece doğudaki bu saydığımız yerlerle sınırlı kalmayıp Kafkaslardan Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya kadar uzanan bir hatta, mensuplarının oluşmaya başlaması²² "Katolik Âlem" için bir tehdit oluşturmuştur. Avrupa içlerinde benzer hareketler Bogomilizm, Patarenler, Katarlar ve Albigenler gibi farklı isimlerle ortaya çıkmışlardır. Bu akımlar tenkitçi, akılcı, hümanist ve mücadelecî karakterleri ile Ortaçağ Avrupa'sının siyasî, iktisadî ve dinî tarihine yön verecek kadar etkili olmuşlardır. Bu nedenle kendilerine karşı çok sert tedbirler alınmış, onlar ise mücadeleden geri durmamışlardır. Hatta bu durum onları, zaman zaman yine Roma'ya karşı sürekli savaş hâlinde bulunan İslâm Âlemi'nin (önceleri Emevîler, daha sonra Abbasîler ve Müslüman Türklerin) Anadolu'daki mücadelesinde, İslâm safında bulunmaya kadar getirmiştir.²³

İşte bu şekilde Pavlikanlar ve benzeri gruplar Haçlı Seferleri boyunca Katolik Batı Âlemi'nin hedefinde olmuş, hatta bazı seferler sadece bu tür iç hedeflere yönelik gerçekleşmiştir. Bu iç çekişmeler nedeni ile gerçekleşen "IV. Haçlı Seferi" herkes tarafından malumdur. Bunun yanında "Albigeois Haçlı Seferi", "Bogomillere Karşı Haçlı Seferi", "Kuzey Haçlı Seferleri" (İskandinav adasına), Wend, Livonya, Estonya, Prusya gibi bölgelere; gerek heretik kabul edilen Hıristiyan kesimlere gerekse pagan olan kesimlere karşı yapılmıştır. Bu hususta Ortodoks Rusları, Katolikleştirmek için "Töton Şövalyeleri" tarafından gerçekleştirilen Haçlı Seferleri (Buz Savaşı/Peipus Savaşı) de unutulmamalıdır.²⁴

b. Yahudilik: Haçlı Seferleri esnasında Batı Hıristiyan Âlemi'nin hedefleri arasında olan dinî bir grup olarak Yahudileri de zikretmek gerekmektedir. Zira M.Ö. ki yıllara dayanan Yahudi-Roma ilişkileri; uzun yıllar

²² Pavlikanların farklı coğrafya ve etnik gruplar üzerindeki çeşitli etkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Çoğ, Mehmet, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 13/2, (2008): 77.

²³ Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 149, 207; Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", ss. 73-82-83, 87; Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, s. 65; Bu hareketin Hıristiyanlık Âlemindeki köklü iç mücadelesi İslâm Tarihi kaynaklarımızda da yer almaktadır. Bazı örnekler için bkz.; Yakubi, *Tarih*, II, 429, 519; Belazurî, *Fütuhu'l-büldan*, s. 300; Mes'udî, *Mürûcû'z-zehab*, IV, 214.

²⁴ Hepsî hakkında toplu/özet bir anlatım için bkz.; Demirkent, "Haçlılar", XIV/525-546; Daha geniş anlatım için bkz.; Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev.: Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2008, I-III. ciltler.

çıkâr ilişkisi içerisinde genelde iyi diyebileceğimiz bir düzeyde seyrederken,²⁵ önce Batı Âlemi'nin kültürel alt yapısını oluşturan Yunan ve Helenistik²⁶ kültürünün etkisiyle, daha sonra ise Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlaşma süreci sonunda doğal olarak hedef ve rakip bir grup görülmeleri nedeniyle oldukça kötüleşmiştir.²⁷ Bu andan itibaren özellikle Kilisenin, çeşitli konsillerde aldığı Yahudi aleyhtarlığını körükleyici kararların etkisiyle, hem halk kitleleri hem de devlet organları sürekli bir şekilde Yahudi aleyhtar faaliyetler ve hatta zaman zaman ciddi katliamlar sergileye gelmiş, Yahudiler ise bu politikaya karşı sık sık isyanlar yapmışlardır. Daha VI. ve VII. y.yıllarda Avrupa coğrafyasının çeşitli yerlerinde ve Kudüs'deki Yahudi nüfusunun % 10'lara düşmüş olması bu durumun kanıtıdır.²⁸ Dolayısıyla birçok örnekle konuyu detaylandırma imkânı olmasına rağmen, makalemizin sınırlarını zorlamamak adına bu konuyla ilgili şunu belirtmekle yetinelim; Haçlı Seferleri boyunca hedefte olan birçok dinî grubun içinde Yahudiler de bulunmuş, Müslümanlar ve Katolikler dışındaki diğer birçok Hıristiyan mezhep mensupları ile birlikte Yahudiler de ciddi bir katliama maruz kalmışlardır.²⁹ Örneğin, Haçlıların Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin öcünü alabilmek için tüm Yahudilerin kökünü kazımak üzere yeminler ettikleri vakıadır.³⁰

c. İslâmiyet: Haçlı Seferlerinin dinî gerekçeleri arasında sayılan diğer bir kesim ise elbette İslâm Dünyası'dır. Miladî VII. yüzyıldan itibaren semavî dinlerin son halkası olarak ortaya çıkan İslâmiyet, gerek inanç sahasındaki Hıristiyanlığa yönelik yaptığı eleştirilerle, gerek Hıristiyan Âlemi'nin elinde tuttuğu siyasî hâkimiyet alanlarına nüfuzu nedeni ile Batı'nın en büyük rakibi

²⁵ Yahudi-Roma İmparatorluğu, ilişkilerinin kısa tarihi için bkz.; Sivrioğlu, Ulaş Töre, "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler (M.S.330-1453)", *History Studies-International Journal of History*, 7/2, (2015): 101-103; Güzel, *2000'li Yıllarda Hz. Musa-Hz. İsa ve Hz. Muhammed*, s. 584.

²⁶ Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 25.

²⁷ Roma'nın Hıristiyanlaşmasından sonra Roma, Devlet ve Toplumu içerisindeki Yahudilerin durumu hakkında geniş bilgi için bkz.; Eusebios, *Kilise Tarihi*, çev.: Furkan Akderin, Çivi Yazıları Yay., İstanbul 2011.

²⁸ Konu hakkında açıklama ve örnekler için bkz.; Sivrioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler", ss. 105-109 vd.

²⁹ Bu konuda çeşitli örnekler için I. Haçlı Seferi neticesinde Kudüs'ün ele geçirilmesi esnasında Yahudilere yapılanlara ve IV. Haçlı seferlerinde Ortodoks Hıristiyanlarla birlikte katledilen Yahudilerle ilgili bilgilere bakılabilir. Ayrıca öldürülecek her bir Yahudi için elde edilecek sevap vaadi ve ne tür acı katliamlara maruz kaldıkları, vahşice öldürülmekten kurtulabilmek adına önce ailelerini öldürüp sonra intihar etme yolunu bile tercih etmek zorunda kaldıkları hakkında toplu bilgi için bkz.; Kaleli, Emrullah, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Yaz, XIII/1, (2013): 21-35; bazı örnekler için Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 105-108.

³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I/105. Ayrıca bkz.: Güzel, *2000'li Yıllarda Hz. Musa-Hz. İsa ve Hz. Muhammed*, s. 584-585.

hâline gelmiştir.³¹ Haçlılara göre, şayet İslâmiyet ve Müslümanların önüne geçilemezse siyasî, sosyal ve iktisadî düzenlerinin temelini oluşturan Hıristiyanlık, büyük sarsıntıya uğrayacaktı. Bu nedenle çok güç şartlarda oluşturulmuş Batı Âlemi'nin siyasî ve iktisadî birliğinin temelini oluşturan Hıristiyanlığın zarar görmesi, diğer tüm birlik alanlarını da etkileyecek bir husus olarak görülmüş, "Tanrı Barışı" olarak adlandırılan bir hareketle Hıristiyanlığın korunması ve müdafaası fikri ve bunun için harekât eylem plânları daha IX. yüzyıllardan itibaren atılmaya başlanmıştır.³² Aslında Haçlı Seferlerinin fiiliyata geçmesinin altında, Batı Devlet kurumlarının teşviki ile harekete geçen Kilisenin bu girişiminin yattığı söylenebilir.³³ Harekete geçmesi hedeflenen kitlenin dinî inançlarının galeyana gelmesi için de bunun alt yapısı yine bu dönemde oluşturulmaya başlanmıştır. Şöyle ki; bu dönemde Hıristiyan din adamları İslâm Âlemi üzerine düzenlenecek seferlerin meşruiyeti için çalışmalara başlamışlardır.³⁴ Bu dönemden itibaren "Haklı Savaş", "Haklı Şiddet", "Barış İçin Savaş" gibi tabirler kullanılmaya ve başlatılması plânlanan harekâtın meşruluğu kanaati oluşturulmaya çalışılmıştır.³⁵ Bunun için Kilise mensupları tüm Avrupa coğrafyasını dolaşmaya ve bu fikirleri yaymaya çalışmışlardır. X. yüzyıl boyunca

³¹ Lewis, Bernard, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, çev.: Selan Köley, Arkadaş Yay., Ankara 2005, s. 61-62; Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler, Bildiriler, İncelemeler)*, Dünya Yay., 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 1; Kalın, İbrahim, *İslam ve Batı*, İSAM Yay., İstanbul 2015, s. 45-46.

³² Batı Âlemindeki "Tanrı Barışı" hareketi hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Kırpık, Güray, "Haçlı Seferlerinde 'Tanrı Barışı' Müessesesi", *SDÜ. Fen Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, Isparta, 16, (2007): 88-90. Burada ilk harekete geçirci öge olarak karşımıza çıkan "Tanrı Barışı" kavramının eskikağ pagan Avrupa inançlarından var olan bir unsur olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Roma Tarihçisi Edward Gibbon'un Batı insanının savaş konusunda en çok etkilendiği şeyin; onları yönlendiren din adamları vasıtası ile tanrıları olduğu tespiti de son derece önemlidir. Edward, bu teşvik ile gözü dönmüş bir savaş makinesine dönüşen tabiatlarını eski çağ pagan inançlarına bağlamaktadır. Geniş bilgi için bkz.; Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*, I, 252.

³³ Demirkent, "Haçlılar", XIV, 525; Duby, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay., Ankara 1995, s. 216; Read, Piers Paul, *Tapınak Şövalyeleri*, çev.: S. Gül Erdem, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 86. Bu görüşü benimseyen bir araştırmacı olarak bkz.; Âşûr, Said Abdulfettâh, *el-Hareketü's-sâlibiyyefi'l-usuri'l-vustâ*, C.I-II, Mektebetü'l-Ancalu el-Mısıriyye, Kahire 1963.

³⁴ Kalın, *İslam ve Batı*, s. 50-51; Bull, "The Peace of God adn the First Crusade" *Knightly Pietyand the Lay Responseto the First Crusade*, Oxford, 1993, p. 22'den aktaran Kırpık, "Haçlı Seferlerinde 'Tanrı Barışı' Müessesesi", s. 84. Bu çalışmalardan birisi de düzenlenecek sefere katılmak üzere insanlardan kilisenin yemin almaya başlamasıdır. Bu yemin ile insanlar kendilerini bu yola adanmış olmakla birlikte birçok ayrıcalıklarda elde ediyorlardı. Geniş bilgi için bkz.; Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, s. 179; Riley, Smith Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi?*, çev.: Berne Kılınçer, Bileşim Yay., İstanbul 2004, ss. 70-71.

³⁵ Riley, *Haçlılar Kimlerdi?*, ss. 20-23; Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s. 96; Read, *Tapınak Şövalyeleri*, s. 43; Kırpık, "Haçlı Seferlerinde 'Tanrı Barışı' Müessesesi", s. 85.

düzenlenen konsillerin ana temasını az önce zikrettiğimiz kavramların oluşturması da³⁶ bu propagandanın bir parçası olarak düşünülmelidir.

Haçlı zihniyeti bu alt yapıyı oluşturulduktan sonra halk kitlelerini harekete geçirmek ve kullandıkları tabirlerin doğruluğunu ispat etmek adına müşahhas örnekler vermeye başlamışlardır. Bunu ortaya koymak da çok zor olmamıştır. Zira “Hz. İsa’nın doğduğu, onun, annesi Hz. Meryem’in ve havarilerinin dolaştığı yerler, onlardan arta kalan tüm kutsal kalıntılar esaret altında”³⁷ söylemi halkı harekete geçirmeye yetmiştir. Bütün bu zikredilen kavramlara son olarak ilâve edilen “Kutsal Savaş”³⁸ tabiri ile artık herkesi kapsayacak bir harekât hayata geçebilir hâle gelmiştir. 1074 tarihinde Anadolu’daki Türk fetih harekâtının yoğunluğundan bunalmış olan Bizans İmparatoru Mihael’in Avrupa Hıristiyan Âlemi’ne müracaatı, harekete geçmeye yetmiştir. Temel hazırlıkları tamamlamış olan Avrupa Hıristiyan Âlemi, kitleleri harekete geçirmek üzere ciddi bir faaliyeti gerçekleştirmiş ve sonunda 1091 yılında İmparator Alexis’in ikinci müracaatı ile Papa Urbain, büyük bir kitlenin hareketini başlatmıştır. Bu grubun Keşiş Pierre liderliğinde İstanbul’a ulaşması 1096 yılını bulmuş ve artık resmen Haçlı Seferleri tarihi başlamıştır.³⁹ Bu tarihten itibaren Batı’nın korkunç bir devi andıran büyük vücudunun gölgesi, tüm doğu coğrafyasının üzerine düşmüş, adeta tüm aydınlığı kapatmıştır. Bu durumu o döneme en yakın Bizanslı bir vakanüvis olan Ioannes Zonaras şu şekilde betimlemektedir: “Batıdan hareket eden ve güneşi karartan buluta benzeyen bir çekirge sürüsü, ‘Kentlerin Sultanı’nın üzerine düştü ve onu geride bırakarak Anadolu’ya indi...”⁴⁰

2.Haçlı Seferlerinin Siyasî, İktisadî ve İçtimaî Nedenleri:

a) Siyasî Ortam: Erken dönem ortaçağlarının en güçlü devletlerinden birisi şüphesiz Roma İmparatorluğudur. Ama zaman içerisinde gerek iç, gerek dış kaynaklı gelişmeler nedeni ile bu büyük yapı güç kaybetmeye başlamıştır.

³⁶ Bu konuda geniş bilgi için 5. dipnotta zikrettiğimiz kaynaklara bakılabilir.

³⁷ Bölge olarak bu kesimler “Holy Land” olarak ifade edilmiştir. Geniş bilgi için bkz.; Riley, *Haçlılar Kimlerdi?*, s. 19.

³⁸ Kutsal Savaş Tabiri ve benzer ifadelerin (Haçlı Seferi, Kutsal Savaş (Holy War), Tanrı’nın Askeri (Militia Dei), İsa’nın Askeri (Militia Christi), İsa’nın Ordusu (Jesus’s Army), Barış İçin Savaş (Warfor Peace), Savaş İçin Barış (Peace for War), Özgürlük Savaşı (Freedom War), Barış Savaşı (Peace War) kullanılmaya başlanması dönemi ve kullanılan tabirler için bkz.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 66; Kırpık, “Haçlı Seferlerinde ‘Tanrı Barışı’ Müessesesi”, s. 88/44.dipnottaki kavramlara bakılabilir.

³⁹ Bu seyir hakkında daha geniş bilgi için bkz.; İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, çev.: Ali Sevim, T.T.K., Ankara 2014, s. 85; Azimî, *Azimî Tarihi*, çev.: Ali Sevim, Ankara 1988, s. 371; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev.: Hrnt D. Andreasyan, T.T.K., Ankara 2000, s. 216; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 83-92; Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2005, ss. 128-129.

⁴⁰ Zonaras, *İonnes, Tarihlerin Özeti*, çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2008, s. 169.

Avrupa halkalarının kendi içerisinde yaşamış olduğu iktidar mücadeleleri, Kilise'nin bir taraftan siyasal yaşam, diğer taraftan ekonomik hayat üzerindeki emel ve girişimleri, Ortaçağ Avrupa'sının en belirgin özelliklerinden birisini teşkil eden "Feodal Yönetim" anlayışı, bu yönetim anlayışının oluşturmuş olduğu sosyal halk tabakalaşma sistemi, malikâne yaşam tarzı, lord, dük, şövalye vb.lerinin siyasal ve ekonomik hırsları, doğu bölgelerinden başlayarak tüm Avrupa kıtasını hem siyasî, hem de iktisadî açıdan derinden etkileyen doğu kökenli istilâ hareketi, nüfus artışı ve veba salgını gibi doğal afetler Haçlı Seferleri öncesinde Avrupa'nın siyasî ve ekonomik dengelerini tamamen alt üst eden hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haçlı Seferleri öncesinde; tüm Avrupa'nın dinî, siyasî, iktisadî ve içtimai hayatının dengesini bozan bu hususlar, aslında tüm Avrupa yapılarının kurtuluşu adına Haçlı Seferlerinin temelini oluşturan nedenlerdir.⁴¹ Zira bu çok denklemlili ve karmaşık problemlerin içerisinde sınırlanabilmesi için Avrupa Halklarının -önceki başlıkta ifade ettiğimiz gibi- birleştirici unsuru olarak kutsal değerleri yani Hıristiyanlık kullanılarak, yeniden bir birliğin oluşturulması ve her türlü problemin bu harekât altında halledilme yoluna gidilmesinden başka çare bulunamamıştır.

Şimdi bu hususları tek tek ve kısa kısa izaha çalışalım. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki siyasî olarak tüm Avrupa halkları ve devletleri üzerinde tek hâkim güç olma isteğini en yoğun şekilde arzulayan ve şartlar gereği buna en yakın olan kesim "Roma Kilisesi" olmuştur. Çünkü malumun ilânı sadedinde söyleyelim ki; "Roma Kilisesi", ilk baştan itibaren en güçlü siyasî yapı olarak tüm Hıristiyan Avrupa halklarını temsil ettiğini ifade etmiş ve zaman içerisinde karşısına çıkan diğer Hıristiyan mezhepleri devre dışı bırakma niyeti ile hareket etmiştir. Onun hedefi; tüm Hıristiyan Âlemi'nin tek efendisi olmak ve bu konuda diğer rakipleri daha zayıf olduğu için asıl rakibi olan "İstanbul Patrikliği"ni devre dışı bırakmak olmuştur. Böylelikle hem siyasî, hem dinî, hem de içtimai olarak Doğu ve Batı Avrupa arasında derinleşmiş olan ayrılığı giderebileceğini öngörmüştür.⁴² Nitekim genel kabul gören bir husus; özellikle IV. Haçlı Seferinin Hıristiyan Âlemi'nin kendi içerisindeki bu iç

⁴¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 2. Ayrıca konu ile ilgili çeşitli gerekçeleri görmek ve Batı'lı kaynaklardan referanslar için bkz.; Düzgün, Şaban Ali, "İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VI, 1163-1196; Düzgün, Şaban Ali, "Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 7/20, (2004): 73-92.

⁴² Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 4.

çekişmelerinin bir neticesi olarak gerçekleştiği yönündedir.⁴³ Bunun dışında diğer küçük Hıristiyan mezhepleri ve onların siyasî faaliyetleri de başlatılacak bu kutsal harekât çerçevesinde ortadan kaldırılabileceği hesap edilmiştir.

Bu söylediklerimizin kısa geçmişine bakarsak şunları görürüz; İznik Konsili, büyük ölçüde Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartlar gereği siyasî gerekçelerle yapılmıştır.⁴⁴ Önceki başlıkta izahına çalıştığımız Hıristiyan teolojisindeki gelişmeler, siyasî gerekçelerin alt yapısını oluşturmuştur. Bu durum çeşitli mezhepsel grupların ortaya çıkmasıyla artık devamlı sürececek bir ayrışım ve ciddi mücadelelerin de başlangıcı olmuştur. Katolik ve Ortodoks anlayışların birbirine karşı üstünlük mücadelesi yanında Arius, Nasturî, Pavlikan, Monofizit vs. yaklaşımlar da kargaşanın büyümesinde büyük etkisi olmuştur.⁴⁵ Özellikle bu ayrışan mezhepsel yapılar çeşitli bölgeleri kendilerine üst hâline getirmişlerdir. İstanbul, "Yeni Roma" hareketinin merkezini oluşturmakla birlikte Roma, İskenderiye, Antakya, Kayseri, Efes ve Herakleia gibi merkezler, dinî ayırımın yanı sıra siyasî ayırımın da yaşandığı merkezler olmuş⁴⁶ ve sürekli olarak her bir grubun biraz güçlendiğinde buraları ele geçirme isteği ile harekete geçmesine neden olmuştur.

Meselâ, çeşitli dinî gerekçelerle arası açılmış bulunan İstanbul ve Roma, birbirlerine karşı üstünlük mücadelesi sürecinde V. Konstantinos, o zamana kadar Roma Kilisesine bağlı olan İtalya'nın Grekleşmiş güney eyaletleri Kalabria ile Sicilya'yı ve hatta Illyricum'u İstanbul patrikliğine bağlamıştır. Böylece, İstanbul Kilisesi'nin hâkimiyet alanı daha da genişlemiş, Papa II. Stephanus'un Lombardlar'a karşı Franklar'la antlaşma yapması, Roma Kilise Devleti'nin kurulup Frank Devleti ile müşterek hareket etmesi ve böylece iki merkez arasındaki uçurumun derinleşerek Roma'nın Grek Doğudan, Bizans'ın da Latin Batıdan kovulması sonucunu doğurmuştur. Bir taraftan siyasî bölünmüşlük, diğer taraftan dinî görüş ayrılıkları iki mezhep arasında rekabeti iyice arttırmıştır.⁴⁷ Geçen günler Hıristiyan Âlemi'nin mezhepsel mücadelesi görünümünde ama aslında büyük bir siyasî hâkimiyet çekişmesinin yaşanmasına sahne olmuştur. İstanbul ile Roma kendi nüfuz alanlarını genişletmeye uğraşıp durmuşlardır.

⁴³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 95 vd.

⁴⁴ Dvornik, *Konsiller Tarihi*, ss. 7-17; Şahin, M. Süreyya, "Fener Rum Ortodoks Patrikanesi", *DiA.*, İstanbul 1995, XII, 342-343.

⁴⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 6-8.

⁴⁶ Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikanesi", XII, 342-343.

⁴⁷ Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikanesi", XII, 343.

Mensupları itibari ile bu iki büyük Hıristiyan mezhebinin dışında diğer küçük mezhepler de bu siyasî çekişmenin önemli unsurları olmuşlardır. Nitekim yukarıda mevzu bahis ettiğimiz Pavlikanlar, sadece dinî bir yapılanma ve merkez görüşün aksine hareket eden ve inançlarını bu yönde temellendirmiş bir mezhep olarak görülmemelidir. Avrupa Katolik Hıristiyan Âlemi'nin bu ve benzeri akımlara karşı göstermiş olduğu reaksiyon da aslında dinî ayrışmadan öte siyasî, iktisadî ve içtimaî gerekçelere dayanmaktadır. Şöyle ki, Pavlikanlar; kimine göre etnik bir grup, kimine göre ise dinî ve etnik mahiyeti farklı bir sosyal yapılanma olarak algılanırken, Engels etkisindeki sosyalist eğilimli tarihçilere göre de feodal yapıya ve toprak ağalarının sömürüsüne karşı başkaldırmış bir toplum hareketidir ve bu hareketin oluşmasında sadece dinî değil, aynı zamanda siyasî ve iktisadî bir mücadele yatmaktadır.⁴⁸

Diğer küçük grupların merkez ile olan mücadeleleri de bu çerçevede dışında değildir. Örneğin Kapadokya ve Doğu Anadolu bölgesi, Bizans mahkemeleri tarafından cezalandırılan din adamlarının sürgün yeri olmuş, sadece Pavlikanlar değil, merkezî otoriteye ters düşen Süryanî, Keldanî gibi cemaatler de sürekli baskı altında kalmışlardır. Bu nedenle XI. yüzyıla kadar bu bölge, zaman zaman farklı mezheplerin başkaldırısına sahne olmuştur.⁴⁹ Yukarıda da bahsettiğimiz, Bizans'a karşı İslâm Âlemi'nin VII-XI. yüzyıllar arasında başlatmış olduğu Anadolu'nun fethi sürecinde, yerli kesimler olarak zikredilen bu grupların, Müslümanların safında yer almalarının altında Katolik ve Ortodokslar tarafından sürekli zulme maruz kalmaları ve bu nedenle Bizans/Roma'ya karşı duydukları intikam hissi yatmaktadır.⁵⁰ Bu kesimlerle İslâm Âlemi'nin ittifakını kolaylaştıran şey; Müslümanların kendilerine hoşgörü ile yaklaşması olduğu da ifade edilmektedir.⁵¹ Dolayısıyla Roma/Bizans'ın siyasî birliğini zedeleyen ve daimi bir şekilde problem teşkil eden bu iç yapılanmalar, Haçlı Seferleri esnasında hedef alınan gruplar olmuştur. Bunların tamamen ortadan kaldırılması çok uzun süredir siyasî birliği tehdit eden iç unsurlar meselesini halletmek olarak görülmüştür.

⁴⁸ Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", s. 77-78.

⁴⁹ Texier, Charles, *Küçük Asya*, çev.: Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hiz. Vakfı Yay., Ankara 2002, III, 131-133.

⁵⁰ Örnek olaylar için bkz.; Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 149, 207; Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", s. 73-87; Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, s. 65.

⁵¹ Lewis, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, s. 62-64; Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", s. 80.

b) Çeşitli İstila Hareketleri: Kanaatimizce Haçlı Seferlerinin düzenlenmesinde en önemli gerekçelerin başında; bu döneme gelinceye kadar Avrupa'nın yaşamış olduğu istilâ hareketleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan çok sancılı siyasî, iktisadî ve içtimaî olumsuzluklar gelmektedir. Buradan hareketle, Bizans İmparatorluğunu, siyaset ve yönetim açısından zor duruma düşüren önemli gerekçeler arasında; Anadolu'daki Selçuklu güçlerinin etkisi kadar, batı sınırlarındaki Peçenek, Kuman, Norman, bazı Slav kavimler vb.lerinin kuşatma ve isyanlarının da bulunduğu unutulmamalıdır.⁵²

Kısaca ifade etmek gerekirse;

- IV. Y.yıldan itibaren Hun baskısıyla yoğun ve büyük göç dalgalarının batı tarafından Avrupa'ya girmesi, doğu bölgelerinden gelen Peçenek, Kuman vb.leri gibi doğu kökenlilerin yanında, Ostrogotlar, Vizigotlar, Alanlar başta olmak üzere birçok Cermen kavimlerinin Avrupa içerisinde yer değişikliğine başlamaları.

- Takip eden dönemlerde Merovenj ve Karolenj Hanedanlıkları ve özellikle de Şarلمان zamanındaki gelişmeler.

- VII. y.yıldan itibaren başlayan; Akdeniz, Kuzey Afrika ve sonunda İspanya üzerinden Avrupa'ya giren Müslümanlar.

- X. y.yıla doğru Slavların Ruslarla birleşerek Avrupa'ya kuzeyden giriş yapmaları ve İstanbul dâhil tüm Avrupa'da buhrana neden olmaları.

- Yine devamındaki tarihlerde Macarların aynı bölgelerde ciddi bir harekâta başlamaları.

- Aynı tarihlerde Avrupa'nın diğer kesimlerinde ise Norman istilasının birçok bölgeyi kasıp kavurması.

c) Feodal Yapılanma: Zaman içerisinde gelişen bahsettiğimiz bu istila hareketleri ve bunların neden olduğu siyasi, içtimaî ve iktisadî iç karışıklıklar Avrupa coğrafyasını adeta yaşanamaz, sıkıntılarla dolu bir bölge haline getirmiştir. Ortaçağlar boyunca Avrupa kıtasının yaşamış olduğu iç ve dış kaynaklı bu istilâ hareketlerinin tazyiki, "Feodal" yapının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁵³ Haçlı Seferleri öncesinde Ortaçağ Avrupa devlet ve toplumlarını; siyasî, iktisadî ve içtimaî açıdan en çok etki altına husus da yine

⁵² Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 296 vd.; Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, ss. 4-5.

⁵³ Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, ss. 88-89; Lewis, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, s. 67; Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, çev.: Melek Fırat, Kırmızı Yay., İstanbul 2007, ss. 35-95.

“Feodal” yapı olmuştur.⁵⁴ Bu dönemde ortaya çıkan şato hayatı aslında bir zorunluluk olmuştur. Çünkü böyle bir yapının dışında yaşamın devamı ve hayatta kalabilmek mümkün olamamıştır.⁵⁵ Böylesi bir yaşam tarzı “Feodal” hakka sahip asilzade ve şövalyeler için büyük imkânlar sunsa da, halkın tüm haklarından mahrum bir şekilde sadece karın tokluğu ve hayatta kalma imkânı dışında hiçbir şeye sahip olamaması büyük bir buhrana neden olmuştur. Bu nedenle ilâni yapılan “Kutsal Sefer”e katılmak ve bu sefer neticesinde bazı şeyler elde edebilme ihtimali kitlelerin de büyük arzu ve isteğini kamçulamıştır.

Feodal anlayış içerisinde en önemli grubu oluşturan asiller ve şövalyeler ise Haçlı Seferlerin başladığı döneme geldiğimizde ne hikmetse halkın en dindar kesimini oluşturmuş ve propagandası yapılan “Kutsal Savaş” için can atan, en önde gelen gruplar olmuşlardır.⁵⁶ İşin biraz daha derinine baktığımızda; aslında “Feodal” yapının elitleri ve her şeyi elinde bulunduran bu kesimlerin dinî kaygılardan ziyade harekete hazır halk gruplarının Haçlı Seferleri neticesinde elde edecekleri maddî kazanımlarla, kendi itaatlerinden çıkma ihtimalinin bulunması ve birbirlerine sıkı ailevî bağlarla bağlı bulunan soylu kesim olarak içlerinden birinin sıkıntıya düşmesi domino etkisiyle diğerlerini de etkileyecek olmasıdır.

d) Doğal Afetler: Batı Âlemi’nin gerilemesi ve buhrana düşmesine neden olan kendi içerisindeki bu iç siyasî hâkimiyet çekişmeleri ve çeşitli sosyal ve iktisadî olaylardan başka o dönemlerde baş gösteren ve ciddi kayıplara yol açan veba salgını da Batı Âlemi’ni siyasî, içtimaî ve iktisadî olarak oldukça derinden etkilemiştir.⁵⁷ Bu kayıplarını ve moral bozukluğunu giderebilmek için gerçekleştirilecek bir “Kutsal Sefer”le telâfi edilebilme ihtimali, Haçlı Seferlerinin hayata geçmesini sağlayan diğer önemli bir etkidir.

e) Anadolu’nun Siyasal Tarihi: Haçlı Seferleri öncesinde Anadolu’nun siyasî tarihine de şöyle kısaca bakacak olursak; Bizans, doğu bölgelerinde ciddi kayıplar yaşamaya başlamıştır. Dinî, siyasî ve iktisadî açıdan son derece

⁵⁴ Ortaçağ Avrupa’sında Feodal yapının ortaya çıkış, işleyişi ve özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz.; Bloch, *Feodal Toplum*; Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, ss. 39-162.

⁵⁵ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 666; Berl, Emmanuel, *Atilla’dan Timur’a Avrupa ve Asya*, çev.: Gülseren Devrim, Doğan Yay., İstanbul 1999, s. 86; Gül, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, ss. 88-89.

⁵⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, ss. 10-11.

⁵⁷ Brown, Peter, *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası*, çev.: Turhan Kaçar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, ss. 94-96.

önemli Antakya, Kudüs ve Mısır gibi bölgelerini kaybetmiştir.⁵⁸ Bu kayıplar, “İslâm Fütûhat” harekâtı öncesine rastlamaktadır.⁵⁹ “İslâm Fütûhat” harekâtı da, Hz. Peygamber’in bölgedeki dönemin zulüm kaynağı olarak gördüğü Roma/Bizans’ı hedef göstermesi⁶⁰ nedeni ile Rum diyarlarına yoğunlaşmıştır. “Râşid Halifeler” döneminde başlayan Rum illerine karşı fetih hareketi Emevî ve Abbasî dönemlerinde düzenli hâle gelmiştir.⁶¹ Bu gidişat, Batı Âlemi’ni derinden sarsan bir siyasî harekât olma durumunu ortaya çıkarmıştır.⁶²

Bu gelişmelerin akabinde, Roma/Bizans’ın Anadolu eyaletleri üzerindeki hâkimiyeti, sahneye yeni çıkmış olan Müslüman Türklerin akınları nedeniyle kısa süre içinde tamamen ortadan kalkmıştır.⁶³ Türkmen akınları ve Selçuklu yönetiminin desteklediği Bizanslı yerel hâkimlerin faaliyetleri karşısında merkezî idarenin etkisiz kalması eyaletlerdeki Bizans halkının hoşnutsuzluğunu arttırmıştır.⁶⁴ Katolik ve Ortodoks Hıristiyan hâkim güçlerin hamileri olma durumundan ümidini kesmiş bulunan Anadolu’daki ahali, yaşadıkları bölgelerde istikrarın sağlanması için, merkezî idareye karşı başkaldıran yerel hâkimleri, kendi liderleri olarak benimsemiş ve onları desteklemiştir.⁶⁵

f) Batı Dünyası’nın Ekonomi Alanında Yaşanan Gelişmeler: Batı Âlemi X. yüzyılın başlarından itibaren İslâm fetihleri nedeni ile karayolları üzerinden

⁵⁸ Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Grekçe, Arapça, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363’den 1071’e Kadar*, çev.: Fikret İşıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970, s. 18; Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1970, ss. 72-73.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 8-10.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır 1313, IV, 335; Buharî, Ebu Abdullah Muammed b. İsmail, *et-Tarihü’l-kebir*, Diyarbakır 1962, I, 81; Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b Ahmed, *el-Mu’cemü’l-kebir*, Mektebet-ü İbn Teymiyye, Kahire trz., II, 38; Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek*, Riyad trz., IV, 422; Heysemî, Nureddin, *Mecmeu’z-zevâid*, Beyrut 1967, VI, 219.

⁶¹ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi*, çev.: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 1986, VII, 28, 70; İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi*, çev.: Mehmet Keskin, İstanbul 1995, X, 515, 543; Ebu’l-Ferec (Barhebraeus), Gregory, *Abû’l-Farac Tarihi*, çev.: Ö. R. Doğrul, T.T.K., Ankara 1987, I, 230-231, 233. Bu düzenli seferler; yaz ve kış dönemleri dikkate alınarak “Safiye” ve “Şatiye” diye isimlendirilmiştir.

⁶² Vasîliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, ss. 269-289; Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, ss. 103, 107-109, 115-116, 131-132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 3-15; Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, çev.: Nezih Uzel, Pınar Yay., İstanbul 1983, ss. 13-23; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 3; Apak, Adem, “Emevîler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 18/2, (2009): 95-122; Bahadır, Gürhan, “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasî Sınırı”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 28/46, (2009): 163-178.

⁶³ Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 371 vd.; Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, ss. 72-73; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 18.

⁶⁴ Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi*, çev.: A. Gökçe Bozkurt, İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006, ss. 124-125.

⁶⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 108 vd.

yapılan ticaretten elde ettiği vergi gelirlerinden mahrum kaldığı gibi Akdeniz’de bir tahta parçası bile hareket ettiremeyecek duruma gelmesi nedeniyle de çok ciddi bir iktisadî kayba uğramıştır.⁶⁶ Bu kaybı telafi etmek üzere halktan aldığı vergileri artırmak zorunda kalması, bu kez iç problemlerinin artmasına, ekonomik açıdan gerileme yaşamasına neden olmuştur.⁶⁷

Ortaçağ Avrupa’sının en büyük iç sıkıntılarının birisini oluşturan “Feodal” anlayıştan kaynaklı aile içi savaşlar ve şövalyelerin estirdiği terör ortamından başka, binli yıllara gelindiğinde neredeyse tüm Avrupa bölgesini etkileyen açlık, sefalet, kıtlık ve hızla artan nüfusun etkisi⁶⁸ Haçlı Seferlerinin başlaması ve büyük bir katılımla kendileri için iktisadî gelir kaynağı olarak görülen doğu bölgelerine yönelme sonucunu ortaya çıkartmıştır. Belli kesimler için “Feodal” sistemin sağlamış olduğu geçim kaynakları (özellikle tek kimsenin elinde tüm sermayenin ve arazilerin toplanıyor olması) İslâmî ilkeler ve onların ortaya koyduğu iktisadî şartlar karşısında büyük bir kayba uğramıştır.⁶⁹ Aslında bu durum sadece iktisadî değil aynı zamanda bir siyasî kaybı da beraberinde getirmiştir. Hatta bunun yanında aynı zamanda içtimaî olarak farklı durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durum, “Feodal” sistemin asıl sahibi olan senyörleri, dük ve vb.lerini rahatsız etmiş ve tehlikenin önüne geçilmesi için organizesine başlanmış olan “Haçlı/Kutsal İttifak”a destek vermelerini, hatta en ön safta yer almalarını temin etmiştir. IX ve X. yıllarda Avrupa ekonomisinin, neredeyse tamamıyla tarıma dayanıyor olması, büyük toprak sahiplerinin emrinde karın tokluğuna çalışan halkın zaten alış-veriş yapacak durumda olmaması, üretilen ürünlerin kentsel yıkıntılar ve siyasî karışıklıklar nedeniyle ticareti yapılamıyor olması “Avrupa Feodal Sistemi”ni içinden çıkılmaz bir iktisadî dar boğaza sürüklemiştir.⁷⁰

Haçlı Seferlerinin hemen öncesinde büyük arazi sahipleri güçlerini artırmış, köylü ve askerinin emlakını yok etmiştir. Bu durum da ülkenin savunma ve vergi gücünü çöküntüye uğratmış, dolayısıyla devletin fakirleşmesi ve askerî gücünün azalması gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Böylece tüm siyasî ve askerî sıkıntılara iktisadî buhranlar da eklenmiş, üzerine

⁶⁶ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, ss. 436-441.

⁶⁷ Ostrogorskiy, *Bizans Devleti Tarihi*, ss. 253-257, 261-263, 267, 284-285, 298-299.

⁶⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 12.

⁶⁹ Lewis, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, s. 67.

⁷⁰ Pirenne, Henry, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2009, ss. 15-17.

bir de 1071 Malazgirt hezimetini yaşadıkça Bizans derinden sarsılmıştır. Devamındaki yıllarda, Anadolu'da Bizans'ın gücünün çöktüğü, diğer taraftan Balkanlar ve Avrupa'daki topraklarının elinden çıktığı, nüfuzunun gittikçe azaldığı, merkezî iktidarının tamamen bozulduğu ve devletin iktisadî açıdan ağır kayıplar verdiği görülmektedir.⁷¹

Yine iktisadî olarak, Roma imparatorluğu sınırları içerisinde kalan ve neredeyse tüm hakları ellerinden alınmış ya da kısıtlanmış olan Yahudilerin, buldukları her fırsatta imparatorluğun hâkim olduğu her coğrafyada onu sıkıntıya sokabilmek için iktisadî problemler çıkartmaları⁷² onların bertaraf edilmesini gerektiriyordu. Ayrıca ciddi bir ekonomik varlığa sahip olan Yahudiler, kargaşa ortamlarında mallarına el konularak bir gelir kapısı olarak görülmüş,⁷³ ya da kendilerini koruyabilmek adına dindaşlarına mektuplar yazarak haçlılara servetlerini teslim etmelerini söyleyecek kadar korkuya kapılmışlardır.⁷⁴ Dolayısıyla Hıristiyan Batı Âlemi'nin Haçlı Seferleri boyunca kendisine hedef aldığı bir diğer kesim Yahudiler olmuş ve tüm Haçlı Seferleri boyunca en çok can ve mal kaybını uğrayan gruplardan birisini teşkil etmişlerdir.⁷⁵

Yukarıda zikrettiğimiz siyasi, iktisadî ve içtimaî nedenler, Batı Âlemi'nin tüm bu buhranlarından kurtulabilmek için "Kutsal" bir seferi başlatmasını zorunlu kılmıştır. Onlar böylesi bir durumda iken, Abbasî Devletinin iç meseleler yüzünden gücünü kaybetmiş olması, özellikle Fatimî hareketinin IX-X. yüzyıllarda İslâm toplumlarını derinden sarsması ve bölünmeye neden olması, dönemin askerî gücü olan Selçukluların aile içi çok çetin geçen iktidar

⁷¹ Daha fazla açıklama için bkz.; Karaca, Sevtap Gölgesiz, (2012), "Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasi Durumuna Bakış", *T.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, 2/4, (2012): 141-153, ss. 141-143.

⁷² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 7.

⁷³ Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi", s. 75.

⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 105.

⁷⁵ Hem malları hem canlarının nasıl acımasız bir şekilde telef edildiği hakkında bir örnek olmak üzere şu rivayet yeterlidir: "Onlar kadınları öldürdüler; dahası yaşlılara ve cinsleri ne olursa olsun körpeçik çocuklara kılıçlarını sapladılar. Yahudiler, Hıristiyan düşmanların kendilerine ve çocuklarına saldırdığını ve yaş ayrımı yapmadan öldürdüklerini görünce, aynı şekilde kendileri bir diğerine saldırdı; erkek kardeş, çocuklar, karılar ve kız kardeşler... Ve böylece birbirlerinin ellerinde can verdiler. Söylemesi korkunç ama anneler küçük çocuklarının boğazlarını kendi elleriyle kestiler ve diğerlerini de bıçakladılar. Sünnetsizlerin silahıyla öldürülmektense kendi elleriyle ölmeyi tercih ettiler", Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, İngilizce çev.: August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eye witnesses and Participants*, Princeton, 1921, s. 55'den aktaran Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm", s. 25.

mücadeleleri yaşıyor olmaları⁷⁶ Hıristiyan Batı Âlemi'nin uzun süredir hazırlığını yaptığı Haçlı Seferini başlatmasını kolaylaştırmıştır.

SONUÇ

Her ne kadar alt yapısı daha önceki zamanlara dayanıyor olsa da, resmi olarak XI. yüzyılın sonlarına doğru başlamış olan Haçlı Seferleri, kimilerine göre XV. yüzyıla kadar sürmüş, kimilerine göre ise hala devam etmekte ve tüm zamanların en önemli hadiselerinin başında gelmektedir. Çünkü Haçlı Seferleri zihniyeti nedeni ile yaşanan hadiseler, hem Doğu hem de Batı Âlemi'ni derinden etkileyen olaylara sahne olmuş ve hâlâ da olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Haçlı Seferlerinin altında yatan etkenleri tespit etmek son derece önemlidir. Çoğu kimsenin bu konudaki iddia ve algısına göre Haçlı Seferleri; Hıristiyan Batı Âlemi'nin -maddi ve manevi zarara uğramasına neden olan- Müslüman Doğu Âlemi'ne karşı başlatmış olduğu silahlı bir harekâttir. Diğer bir ifade ile Haçlı Seferleri; Hıristiyan Batı Âlemi'nin İslâm Âlemi karşısında yaşamış olduğu kayıpları ve altında bulunduğu tehdidi bertaraf edebilmek için büyük bir ittifakı oluşturması ve eyleme geçirmesinden ibarettir. Bunu yaparken de hem katılımı hem de coşkuyu artırabilmek için; "Tanrı Barışı", "Kutsal Savaş", "Haklı Savaş" gibi tabirleri kullanmış ve manevi ağırlıklı bir harekât olmasından dolayı, "Kilise" başrollerde bulunmuştur.

Bunlar genel kabuller olsa da, Haçlı Seferlerinin başlangıcından itibaren Batı Âlemi'nin yaşamış olduğu dinî, siyasî, içtimaî ve iktisadî gelişmeler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, bu büyük harekâtın tek bir nedene indirgenebilecek kadar basit olmadığı görülecektir. Zira Batı Âlemi, Haçlı Seferlerine başlamadan hemen önce çok geniş bir yelpazede, çok farklı problemlerle yüz yüze kalmış ve derin parçalanmalar yaşamıştır.

Öncelikle Hıristiyanlaşma sürecinde, bu dinin temel özellikleri konusunda çok ciddi ayrımlar yaşanmıştır. Çoğu, paganizm ve animizm kökenli dinlere inanan batılı kavimlerin tek çatı altında birleştirilebilmesi adına Hıristiyanlığın özünde bir takım değişikliklere gidilmesi gerekmiş, bu da bizzat devletin girişimi ve "Konsiller" marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Ancak bu gelişme, Hıristiyan Âlemi'nde bitmez tükenmez bir ayırım ve çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Putperest özelliklere bulaştırılmış bu yeni din,

⁷⁶ Bu gelişmeler nedeni ile İslâm Âleminin genel durumu hakkında geniş bilgi için bkz.; Lewis, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, s. 92-96.

Katolik ve Ortodoks anlayışlar başta olmak üzere, irili ufaklı birçok mezhebe bölünmüştür. Devlet destekli Katolik ve Ortodokslar, diğer mezhepleri, özellikle de orijinal inanç esaslarında ısrar eden Arius, Pavlikan, Süryani vb. mezheplerini “Heretik” kabul ederek çok ağır tedbirlerle ortadan kaldırmaya çalışmışlar, onlar ise aynı oranda direnç göstermişlerdir. Bu mücadele uzun yıllar devam etmiştir. Haçlı Seferlerinin gelişim sürecine ve yaşananlara baktığımızda, tüm Batı Âlemi’nin liderliğini arzulayan Katoliklerin, bu seferleri İslâm Âlemi’nin yanı sıra kendi dışındaki Hıristiyan mezheplerini de bertaraf etmek için kullandığı çok rahatlıkla görülmektedir.

Diğer taraftan, Doğu ve Batı Roma olarak bölünmüş büyük imparatorluğun yeni hâkimi olmak için tüm Batı kavimlerinin yarış içerisine girmesi, bu yarış nedeni ile yaşanan iktidar mücadeleleri, bu mücadeleler neticesinde ortaya çıkan hanedanlıklar, Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde baş gösteren, yıkıcı ve tahripkâr istila hareketleri, bu istila hareketleri sonucunda feodal yapının etkilerinin tüm alanları sarması, yaşananların nüfus hareketlerinde değişkenliklere neden olması, son derece karmaşık siyasi problemlerin yanı sıra üretim tüketim dengesinin bozulması, Avrupa ticaret yollarının hâkimiyeti konusunda yaşanan el değişiklikleri neticesinde iktisadi alandaki çöküş, veba salgını vb. doğal afetler tüm Avrupa kıtasını neredeyse yaşanmaz bir hale getirmiştir. Batı Âlemi’nin içine düşmüş olduğu tüm bu sıkıntılardan çıkışı, yeniden birliğini temini, bunun önündeki engellerin aşılması ve doğunun zenginliklerinin ele geçirilebilmesi ancak “Kutsal Değerler” etrafında yeniden ittifakla mümkün olabilirdi. Böylelikle dinî, siyasî, içtimaî ve iktisadî dar boğazdan çıkılabildi. İşte tam bu noktada Haçlı Seferlerinin hayata geçirildiği görülmektedir. Bunlarda daha çok siyasî, içtimaî, iktisadî ve Hıristiyan Âlemi’nin kendi iç bölünmüşlüğü temeline dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır 1313.

Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1970.

Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, İngilizce çev.: August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eye witnesses and Participants*, Princeton, 1921.

Apak, Adem, “Emevîler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 18/2, (2009): 95-122.

Âşûr, Said Abdulfettâh, *el-Hareketü's-sâlibiyyefi'l-usuri'l-vustâ*, C.I-II, Mektebetü'l-Ancalu el-Misriyye, Kahire 1963.

Ataurrahim, Muhammed, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, çev.: Kürşat Demirci, İnsan Yay., İstanbul 1994.

Aydın, Mehmet, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 27, (1985).

-*Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, S.Ü. Yay., Konya 1989.

-*Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.

Azimî, *Azimî Tarihi*, çev.: Ali Sevim, Ankara 1988.

Bahadır, Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasî Sınırı", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 28/46, (2009): 163-178.

Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, çev.: Haluk Şaman, İstanbul trz.

Barker, George, *O'nun İzinde (Hıristiyanlık ve Laiklik Tarihi)*, Zafer Matbaası, İstanbul 1985.

Baş, Bilal, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Ariuşçuluk Mezhebi", *Divan İlmî Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 5/9, (2000): 167-200.

Bayet, Albert, *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, çev.: Cemal Süreyya, Varlık Yay., İstanbul 1970.

Belazurî, *Fütuhu'l-büldan*, çev.: Mustafa Fayda, Ankara 1987.

Berl, Emmanuel, *Atilla'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, çev.: Gülseren Devrim, Doğan Yay., İstanbul 1999.

Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, çev.: Melek Fırat, Kırmızı Yay., İstanbul 2007.

Brown, Peter, *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası*, çev.: Turhan Kaçar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000.

Buharî, Ebu Abdullah Muammed b. İsmail, *et-Tarihu'l-kebir*, Diyarbakır 1962.

Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1997.

Çog, Mehmet, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında 'Pavlikanlar' Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 13/2, (2008).

Dâvûd, Abdulehad, *İncil ve Salib*, Yayına Hazırlayan: Kudret Büyükcoşkun, İnkılab Yay., İstanbul 1999.

Delhi’li Rahmetullah Efendi, *İzharü’l-Hakk Tercümesi*, çev.: Ömer Fehmi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1972.

Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 35, (1994).

-*Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.

-“Haçlılar”, *DİA.*, İstanbul 1996, XIV, 525-546.

-*Haçlı Seferleri*, Dünya Yay. , İstanbul 1997.

-*Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler, Bildiriler, İncelemeler)*, Dünya Yay., 2. Baskı, İstanbul 2012.

Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi*, çev.: A. Gökçe Bozkurt, İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.

Duby, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay., Ankara 1995.

Düzgün, Şaban Ali, “İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VI, 1162-1196.

-“Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı’nın Haçlı Terörü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 7/20, (2004): 73-92.

Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi, İznik’ten II. Vatikan’a*, çev.: Mehmet Aydın, T.T.K., Ankara 1990.

Ebu Zehra, Muhammed, *Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar*, çev.: Akif Nuri, İstanbul 1978.

Ebu’l-Ferec (Barhebraeus), Gregory, *Abû’l-Farac Tarihi*, çev.: Ö. R. Doğrul, T.T.K., Ankara 1987.

Ekinci, Ekrem Buğra, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı-Sanat Yay., İstanbul 2003.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, (2000), “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 41/1, (2000).

Eusebios, *Kilise Tarihi*, çev.: Furkan Akderin, Çivi Yazıları Yay., İstanbul 2011.

Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*, çev.: Asım Baltacıgil, Tuba Matbaacılık, İstanbul 1988.

Gül, Muammer, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.

Güngör, Ali İsra, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Töre Yay., Ankara 2002.

Güznel, Ahmet, *2000’li Yıllarda Hz. Musa-Hz. İsa ve Hz. Muhammed*, NKM Yay., Konya 2008.

Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek*, Riyad trz.

Harman, Ömer Faruk, "Konsil", *DİA.*, Ankara, 2002, XXVI, 175.

Harman, Ömer Faruk, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 2, (2002): 187.

Heysemî, Nureddin, *Mecmeu'z-zevâid*, Beyrut 1967.

Hobson, M. John, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev.: Esra Ermert, YKY Yay. İstanbul 2008.

Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Grekçe, Arapça, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e Kadar*, çev.: Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.

İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut 1967.

İbn Hazm, *Kitâbu'l-fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, thk. M. İ. Nasr; A. Umeyre, Beyrut 1986.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibeti'l-yehûdi ve'n-nasârâ*, Kahire 1987.

İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi*, çev.: Mehmet Keskin, İstanbul 1995.

İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, çev.: Ali Sevim, T.T.K., Ankara 2014.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi*, çev.: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 1986.

K.Bihlmeyer-H.Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıcılığın Zaferi*, çev.: Antun Önal, Güler Matbaası, İstanbul 1972.

Kaleli, Emrullah, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Yaz, XIII/1, (2013): 21-35.

Kalın, İbrahim, *İslam ve Batı*, İSAM Yay., İstanbul 2015.

Karaca, Sevtap Gölgesiz, (2012), "Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasi Durumuna Bakış", *T.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, 2/4, (2012): 141-153.

Kırpık, Güray, "Haçlı Seferlerinde 'Tanrı Barış' Müessesesi", *SDÜ. Fen Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, Isparta, 16, (2007).

Kuzgun, Şaban, *Dört İncil; Farklılıkları ve Çelişkileri*, 2. Baskı, İstanbul 1991.

Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, çev.: Galip Üstün, İletişim Yay., İstanbul 1994.

Lewis, Bernard, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, çev.: Selan Köley, Arkadaş Yay., Ankara 2005.

Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, çev.: Nezih Uzel, Pınar Yay., İstanbul 1983.

Makrizî, Ahmed b. Ali, *Kitabü'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitati ve'l-âsâr*, Bulak 1270.

Mes'udî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcü'z-zeheb ve meâdînü'l-cevher*, thk. Müfid Muhammed Kumeşha, Beyrut 1986.

Ostrogorskiy, Georgiy Aleksandroviç, *Bizans Devleti Tarihi*, çev.: Fikret Işıltan, T.T.K., Ankara 1991.

Pirenne, Henry, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2009.

Read, Piers Paul, *Tapınak Şövalyeleri*, çev.: S. Gül Erdem, Dost Kitabevi, Ankara 2003.

Riley, Smith Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi?*, çev.: Berne Kılınçer, Bileşim Yay., İstanbul 2004.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev.: Fikret Işıltan, TTK., Ankara 2008.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.

Schimmel, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955.

Scognamilla, Giovanni, *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*, Kara Kutu Yay., İstanbul 2003.

Sinanoğlu, Mustafa, "Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dinî Toplantı: İznik Konsili", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 6 (2001).

Sivrioğlu, Ulaş Töre, "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler (M.S.330-1453)", *History Studies-International Journal of History*, 7/2, (2015).

Şahin, M. Süreyya, "Fener Rum Ortodoks Patrikanesi", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 342-343.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. M. Fethullah Bedrân, Kahire 1947.

Şer, Adday, *Siirt Vakayinamesi*, Yaba Yay., İstanbul 2002.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Mektebet-ü İbn Teymiyye, Kahire trz.

Taşpınar, İsmail, "I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 26 (2004): 23-44.

Texier, Charles, *Küçük Asya*, çev.: Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hiz. Vakfı Yay., Ankara 2002.

Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1970.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2005.

Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 1993.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev.: Hrant D. Andreasyan, T.T.K., Ankara 2000.

Vasiliev, Alexander Alexandrovich, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, çev.: Arif Müfid Mansel, Ankara 1943.

Yakubi, *Tarih*, Beyrut trz.

Yalduz, Alparslan, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, Bursa (2003): 257-296.

Yaşayan Dünya Dinleri, Editör: Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yay., Ankara 2010.

Yazman, Yakup, *İznik Konsili'nde Ne Oldu?*, İstanbul 1981.

Zonaras, İonnes, *Tarihlerin Özeti*, çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2008.

